

Introductie

Henk Borgdorff en Peter Sonderen

Het Landelijk Overleg Kunstlectoren (LOK) belegde in 2009 een speciale bijeenkomst over het theorieonderwijs aan de Nederlandse kunstopleidingen. De conclusie van die bijeenkomst was duidelijk en lijkt algemeen aanvaard te worden: op het theorieonderwijs valt het nodige aan te merken. Productiever geformuleerd, het onderwijs in theorie moet nodig eens onder de loep, zo niet op de schop worden genomen. Aangezien kunstlectoren vooral theoretici zijn, lijkt dit een preek voor eigen parochie. Natuurlijk stellen zij belang in theorie en theorievorming vanwege hun primaire opdracht: onderzoek. Toch stond dit eigenbelang niet op de voorgrond. Wel de constatering dat theorie eigenlijk een merkwaardige of onduidelijke plek in het kunstonderwijs bezet. Theorie wordt veelal gezien als ondersteuning van de praktijk en is daarmee vooral van waarde vanwege haar dienstbaarheid daaraan. Deze opvatting, die wijdverbreid is in het kunstonderwijs, laat zien dat de kunstpraktijk vooral als iets praktisch opgevat wordt. Kunst maken is vooral kunst doen, en voor dat doen gebruik je theorie, of nog specifiek, bepaalde kennis.

Dit betekent dat theorie en kennis vooral instrumenteel worden opgevat. Het zijn gereedschappen die gebruikt kunnen worden om bepaalde artistieke producten te maken of artistieke praktijken te ondersteunen. Gereedschap heeft echter een specifiek en daarmee begrensd doel. De vraag is dan ook of theorie alleen als instrument bedoeld is, of dat zij ook verder reikt. Bij de muziekbeoefening in conservatoria bijvoorbeeld beperkt theorie zich vaak tot de meer technische kant van de muziek. Akkoordenleer, toonladders, harmonieleer en cetera zijn de vrijwel onbetwiste theoretische bouwstenen van de muziekpraktijk. Ze kunnen onbesproken zijn omdat ze doorgaans gevestigd worden in een tijdruimte buiten de menselijke geschiedenis. In de beeldende kunst daarentegen is een dergelijke wetmatigheid al heel lang geen issue meer. De daar gehanteerde natuurwetten waren tot aan de jaren zeventig van de vorige eeuw de kennis van het menselijk lichaam (de anatomie), de kennis van de ruimte (het perspectief) en de kennis van de menselijke ziel (de passie- en emotieleer). Sindsdien gelden deze wetten alleen nog in bepaalde contexten of wanneer er sprake is van specifieke artistieke intenties, maar voor de beeldende kunst als geheel spelen ze geen rol meer. Muziek en beeldende kunst zijn weliswaar niet hetzelfde, maar beide kunsten vinden plaats in onze eigen tijdruimte die niet buiten de geschiedenis staat – dat wil zeggen de politiek-culturele, sociale en economische ruimte van alledag. Alle kunst is doordrenkt van de samenleving omdat zij ook door haar is gecreëerd.

Betekent dit niet ook dat de praktijk doordeesemd is van theorie, dat theorie de praktijk heeft geboren laten worden en dat ze tot elkaar veroordeeld zijn? Feit is, zoals uit een van de bijdrages blijkt, dat de kunstacademies in oorsprong centra van theorie waren en geen werkplaatsen van kunstenaars. Nu hoeven bepaalde resultaten uit het verleden geen garantie te zijn voor het heden, maar het geeft wel aan dat de rol van theorie niet alleen dienend hoeft te zijn en juist ook normatief of indicierend kan werken.

Het is daarom tijd om de rol van theorie in het kunstonderwijs op haar merites te onderzoeken en te beoordelen. Dit is des te dringender nu internationaal artistiek onderzoek op de agenda is komen te staan. Het kunstonderwijs in de Scandinavische en Angelsaksische landen, maar ook in veel Duits-talige landen heeft onderzoek, tot en met doctoraatsniveau, op de kaart gezet. In Nederland komt doctoraatsonderzoek nog maar mondjesmaat op gang. Dat geeft een extra impuls om theorie tegen het licht te houden, want als kunstenaars, vormgevers, performers, musici enzovoorts onderzoek gaan doen tot op doctoraatsniveau, dan kunnen we theorie moeilijk onbesproken laten. Theorie zal mede hierdoor zeker van aanzicht veranderen, ook qua doel en betekenis.

De vele literatuur die de laatste jaren verschenen is over *artistic research* en de betekenis van het doctoraat voor de kunsten geven duidelijk aan dat er zaken aan het veranderen zijn. Sommigen speculeren over een op handen zijnde paradigmawisseling, anderen zeggen dat deze al voorbij is en dat we midden in een nieuw paradigma zitten. Feit is dat het kunstonderwijs, wil het vooruitstrevend zijn en niet langer conservatief (wat het op het gebied van theorie in hoge mate was), nieuwe terreinen zal moeten gaan verkennen. Dit zal noodzakelijkerwijs leiden tot andere opvattingen en gedragingen in de kunst en het kunstonderwijs.

In deze bundel zijn bijdragen opgenomen van heel uiteenlopende lectoren in de kunst. Zij vertegenwoordigen diverse zienswijzen en aandachtsgebieden, en doen aanzetten tot nieuwe visies. De winst van de bijdrages is dat er vrijwel voor het eerst openlijk gereflecteerd wordt over de rol van theorie in het kunstonderwijs. Theorie krijgt zodoende expliciet een plek; wordt op de kaart gezet en leidt niet langer alleen een impliciet bestaan als soms wat onuitgesproken dienaar van de praktijk (theorie is nodig, maar waarom ook alweer...?).

De bijdragen vertonen een diversiteit die representatief is voor het kunstlectoraat in Nederland. Niet alle kunsten komen aan bod; het is niet ons

streven geweest om volledig te zijn. Wel willen we met deze bundel een aanzet geven om op serieuze wijze na te denken over het kunstonderwijs als zodanig, en dan met name over de theoretische kant ervan. De toenemende druk om het bestaansrecht van de kunsten te legitimeren kan niet alleen beantwoord worden door goed te presteren – we hebben heel goede kunstenaars in Nederland – maar juist ook door meer expliciet te maken waarom dit zo goed en zo belangrijk is.

De hier verzamelde essays lopen zoals gezegd sterk uiteen. Niet alleen wat betreft zienswijzen en aandachtsgebieden, maar ook ten aanzien van stijl, toon en lengte. We hebben er bij de redactie bewust voor gekozen deze diversiteit te behouden en niet te streven naar uniformiteit. Deze verzameling is zo ook een kennismaking met de verschillende culturen die de lectoren vertegenwoordigen, waarin zij vertellen waar zij voor staan en vanuit welk theoretisch kader zij opereren. Theorie blijkt dan in zichzelf pluriform te zijn – een constatering waar wij niet voor weglopen. Er zijn grote verschillen, niet alleen tussen de kunstdisciplines, maar ook daarbinnen en over de grenzen van de disciplines heen. Het kunstonderwijs in Nederland is nooit inhoudelijk in kaart gebracht. En ook deze bundel pretendeert dat niet te doen. Niettemin doemt tussen de regels door een beeld op van het kunstonderwijs in Nederland. Een spiegelbeeld: de plaats, functie en hoedanigheid van theorie reflecteert als het ware de *state of the art* in het kunstonderwijs. Het expliciete oogmerk van de essays is het gesprek over theorie en reflectie in het Nederlandse kunstonderwijs op gang te brengen, en daarmee ook het gesprek over de toestand van het kunstonderwijs zelf. De bundel is niet het resultaat van dit gesprek, maar het begin ervan.